

2. Culler Jonathan. Teoria literară / Jonathan Culler // Traducere de Mihaela Dogaru. – București : Cartea Românească, 2003. – P. 80–81.
3. Marino Adrian. Hermeneutica lui Mircea Eliade / Adrian Marino. – Cluj-Napoca : Dacia, 1980. – 213 p.
4. Neculau Radu. Filosofii terapeutice ale modernității târzii. Hermeneutică, teorie critică, pragmatism / Radu Neculau. – Iași : Polirom, 2001. – 360 p.
5. Ricœur Paul. De la text la acțiune (Eseuri de hermeneutică II) / Paul Ricœur. – Cluj : Echinox, 1999. – 310 p.
6. Riedel Manfred. Comprehensiune sau explicare? Despre teoria și istoria științelor hermeneutice / Riedel Manfred // Traducere din limba germană de Andrei Marga. – Cluj-Napoca : Dacia, 1989. – P. 150–165.
7. Traduzione all'ermeneutica letteraria / Szondi P. – Parma : Parma, 1979. – 130 c.

Стаття надійшла до редакції 30 червня 2014 року

УДК 378.147:811.161.2

Іван Хом'як
(м. Остріг, Україна)

РОЛЬ СЛОВНИКІВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФІЛОЛОГА

У статті визначено, що таке професійна підготовка студента-філолога; описано портрет сучасного вчителя-словесника; вмотивовано важливість застосування когнітивної методики в навчанні філологів, вироблення в них дослідницької компетентності, що передбачає вміння здобувати інформацію з різних джерел, зокрема й лексикографічних праць, переробляти її відповідно до завдань навчального процесу; схарактеризовано роботу як із тлумачним, так і з «Шевченківським словником», що сприяє формуванню у студентів професійної компетентності.

Ключові слова: професійна підготовка філолога, портрет сучасного вчителя-словесника, когнітивна методика, тлумачні словники, енциклопедичні словники, дослідницька діяльність.

В статье определено, что такое профессиональная подготовка студента-филолога; описано портрет современного учителя-словесника; мотивировано важность применения когнитивной методики в обучении студентов, формирования в них исследовательской компетентности, которая предвидит умения добывать информацию из разных источников, в частности лексикографических трудов, преобразовывать ее в соответствии с заданиями учебного процесса; характеризуется работа как с толковым словарем, так и с «Шевченківським словником», что способствует формированию в студентов профессиональной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка филолога, портрет современного учителя-словесника, когнитивная методика, толковые словари, энциклопедические словари, исследовательская деятельность.

The paper defines what the training of student philologist is; describes a portrait of modern language and literature teacher; motivates the importance of cognitive techniques in training of linguists as well as the development of research competence in them, that provides the ability to obtain information from various sources, including the lexicographical works. Moreover, describes their ability to adapt the information according to the objectives of the educational process and characterizes the work both with a glossary and with a «Shevchenko dictionary» that promotes students' professional competence.

Key words: professional training of philologist, portrait of modern language and literature teacher, cognitive technique, glossaries, encyclopedic dictionaries, research activity.

Компетентність передбачає володіння знаннями, набуття досвіду у певній сфері людської діяльності. Професійна компетентність педагога виявляється в готовності застосовувати теоретичні знання на практиці, у здатності суб'єкта інтеракції успішно виконувати навчально-виховні завдання. Як зазначає В. Адольф, «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу [1, с. 118]». Зростання вимог до професійної компетентності зумовлене постійним ускладненням змісту освіти, безперервним оволодінням прогресивними технологіями навчання, раціональним використанням інформаційних технологій, самостійним вирішенням творчих і дослідницьких завдань.

Розробка концептуальних ідей професійної підготовки студентів належить А. Алексюку, Є. Барбіній, С. Гончаренку, Н. Ничкало, П. Підкасистому та ін. Питання методичної підготовки українського філолога розглядаються у працях О. Біляєва, Н. Волошиної, С. Жили, Л. Мацько, Л. Мірошниченко, А. Нікітіної, Н. Остапенко, Л. Паламар, Є. Пасічника, М. Пентилюк, О. Семеног, Т. Симоненко, Б. Степанишина, З. Столяр, Л. Струганець, Г. Токмань та ін.

Ми поставили за мету проаналізувати дослідницьку роботу як із тлумачним, так і «Шевченківським словником», що сприяє професійній підготовці українського філолога.

На основі аналізу педагогічної і лінгводидактичної літератури сформулюємо **визначення професійної підготовки** студента-філолога: це система лінгвістично-літературознавчих, психолого-педагогічних і методичних заходів, що забезпечують професійні знання, вироблення фахових умінь і навичок в умовах навчання у вищих педагогічних закладах освіти.

У структурі професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури дослідники виокремлюють освітні інноваційні технології, зокрема інформаційні; культурознавчий і етнокультурознавчий підходи, які забезпечують діалогову взаємодію в полікультурному інформаційному суспільстві, сприяють духовному вдосконаленню, розвитку національної самосвідомості, формуванню української ментальності та самобутності.

Яким же має бути сучасний учитель-україніст? Педагогічні спостереження свідчать, що учні чекають професійно компетентного, інтелектуально розвиненого, працелюбного, порядного, високоморального педагога, який уміє доступно викладати матеріал, здатний виховувати любов до рідного слова на власному прикладі, легко налагоджувати контакт із дітьми, вільно говорити не лише на філологічні теми, а й мати свою думку про культуру, мистецтво, сучасну музику, спорт.

О. Семеног описала портрет сучасного вчителя-словесника [5, с. 7] як людини культури і педагога-творця, котрий усвідомив свої національні корені й шанує виховні цінності інших народів, уміє розпізнати, випестувати в кожному учневі його неповторно індивідуальний талант, захопити живим, емоційним, пристрасним словом рідної мови і через неї формувати толерантну особистість.

На часі проблема підготовки вчителя української мови і літератури «в єдності професійно компетентного фахівця-дослідника і культуромовної особистості, у якого сформовані потребо-мотиваційна, інформаційна, операційна готовність до творчої педагогічної, наукової та самоосвітньої діяльності [5, с. 8]».

Виникає необхідність в активному застосовуванні когнітивної методики [3, с. 128–129], яка зумовлена взаємопов'язаними способами і засобами опанування мовних одиниць як основи пізнання і формування концептуальної та мовної картин світу; передбачає посилення практичного засвоєння української мови, зміну акцентів у навчальній діяльності, спрямованих на інтелектуальний розвиток за рахунок зменшення репродуктивної діяльності; збільшення питомої ваги завдань, що стосуються пояснення подій, явищ, вчинків людей та способів і засобів вербального відтворення їх.

У зв'язку з цим виникає потреба вироблення у студентів дослідницької компетентності, яка передбачає вміння володіти науковим мисленням, спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези для вирішення суперечливих питань, виконувати дослідну роботу, аналізувати наукову літературу тощо [5, с. 35]. Дослідницька діяльність студентів інтегрована в навчання, і тому, як вважає А. Нікітіна, має здійснюватися з дотриманням таких, зокрема, принципів: інтегративності (взаємопроникнення, взаємозумовленість навчання й дослідження як видів діяльності); природовідповідності (урахування природних задатків студента, його індивідуальних психологічних властивостей); градації (поступове посилення вимог до студента, поглиблення, поширення, наростання змістового складника дослідницької діяльності); креативності (опора на можливість дослідника-студента створювати нові знання на основі вже набутих у процесі навчання) [4, с. 167].

Філолог повинен володіти вміннями здобувати інформацію з різних джерел, переробляти її відповідно до завдань навчального процесу. З-поміж таких джерел об'єктом для дослідницької діяльності студентів є словники [2, с. 265–266], які виконують велику соціальну функцію як інформативну (дають змогу прилучитись до знань), так і нормативну (допомагають оволодіти мовними нормами). Залежно від призначення, лексичного матеріалу і способів його опрацювання розрізняють словники енциклопедичні і лінгвістичні.

У навчанні філологів особливу увагу необхідно приділяти роботі з тлумачним словником. Слід сказати, що «Словник української мови» в одинадцяти томах [6] – це, як зазначено в передмові до праці, перший в історії української лексикографії словник тлумачного типу, створений колективом лексикографів Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Академії наук України на базі лексичного

матеріалу, вибраного з літературних, фольклорно-етнографічних та інших джерел кінця XVIII і до XX ст. Словник увібрав усе краще, зібране в попередніх лексикографічних працях, зокрема в рукописному «Словнику української мови» П. Білецького-Носенка, «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського (Львів, 1886), «Словнику української мови» за редакцією Б. Грінченка (К., 1907–1909), «Українсько-російському словнику» в 6-ти томах (К., 1953–1963), «Словнику мови Т. Шевченка» (К., 1964), у термінологічних та інших словниках.

Словник відображає стан і розвиток лексики сучасної української мови, засвідчує значне поповнення лексико-фразеологічного фонду української мови, особливо в галузі науки, публіцистики, законодавства, офіційно-ділової мови.

Охоплюючи великий і різноманітний щодо походження, функціонування і стилістичного використання лексико-фразеологічний матеріал, «Словник української мови» є тлумачно-нормативним, чого досягнуто: 1) добором лексики для його реєстру; 2) поданням усталених граматичних форм та наголосів реєстрових слів відповідно до норм сучасного правопису; 3) стилістичною характеристикою слів і визначенням сфери їх уживання; 4) показом тих значень (і відтінків значень), які мають слова в літературній мові; 5) ілюстраціями, що дають живі приклади правильного вживання слів та підтверджують їх стилістичну характеристику [6, т. 1, с. 4].

За тлумачним словником у ювілейний рік Т.Г. Шевченка варто з'ясувати передусім, що означає бути основоположником української літературної мови:

– *основоположник* – засновник, творець якої-небудь школи, теорії, якого-небудь учення і т. ін. [6, т. 5, с. 777];

– *український* – прикметник до *українці* (один із трьох східнослов'янських народів, що становить основне населення України) і *Україна* (країна, край) [6, т. 10, с. 422–423];

– *літературний* – стосовно до літератури, належний творам художньої літератури; пов'язаний із творенням художньої літератури, з діяльністю в галузі художньої літератури; який відповідає вимогам літератури, нормам, закріпленим у писемності, літературі;

– *літературна мова* – вироблена форма загальнонародної мови, яка має певні норми в граматиці, лексиці, вимові тощо [6, т. 4, с. 529].

Таким чином, основоположник української літературної мови – це засновник нормативної, відповідно до літературних вимог, форми загальнонародної мови східнослов'янського народу, який становить основне населення України.

Ключовим у назві джерела, за яким здійснено дослідження, як і вищеназаних лексикографічних праць, є *словник*, що вживається у кількох значеннях: 1) книга, у якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (з тлумаченням, перекладом на іншу мову і т. ін.); 2) сукупність слів, які використовуються в чий-небудь мові [6, т. 9, с. 367].

В енциклопедичному словнику описуються предмети, явища, події, розповідається про видатних діячів у галузі науки, культури тощо.

Так, енциклопедичного типу «Шевченківський словник» [7], який, за свідченням укладачів, є своєрідним підсумком розвитку шевченкознавства, містить різнобічні відомості про життя і творчість Т. Шевченка, висвітлює широке коло питань, що стосуються відображення його життя в літературі та мистецтві, а також ушанування й увічнення його пам'яті. В окремих статтях подано відомості про осіб з оточення Т. Шевченка, про історичні і літературні персонажі, які згадуються в творах письменника. Значну увагу приділено відображенню життя і творчості Кобзаря в мистецтві, розміщено статті про митців, чия творчість пов'язана з Т. Шевченком, про мистецькі колективи, у репертуарі яких широко представлена шевченківська тематика.

Студентам доречно запропонувати такі завдання:

* ***На основі опрацювання словникових статей здійснити самостійне дослідження маловідомих творів Кобзаря.***

Наприклад, поезія «*Сестри*». Вірш Т. Шевченка, написаний 20.07.1859 р. в Черкасах, де поет перебував під арештом. Автограф розміщено в «Більшій книжці»; зберігся без заголовка в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка. Вперше твір надруковано в журналі «Основа» (1861, № 6). Вірш присвячений сестрі поета Я.Г. Бойко і написаний під враженням зустрічі з нею в с. Кирилівці 25–27.06. 1859 р. Поезія «Сестри» – гострий осуд тогочасної дійсності. Автор малює контрастні картини: дійсність – це «убогі села», де життя – тернистий шлях, «колюча нива»; щасливе, омріяне життя в тогочасному суспільстві можливе лише вві сні. Мрії поета про щасливе життя розбиваються об жорстоку дійсність. Пробудження від сну викликає в нього гіркі, сповнені душевного болю слова:

«Ти ... На панщині, а я в неволі ...» [7, т. 1, с. 209–210].

*** Дослідити, чи всі літературні твори Т. Шевченка збереглися до нашого часу.**

Згадка про втрачені літературні твори або ще досі не розшукані є в автобіографії й «Щоденнику» Т. Шевченка, його листуванні, у спогадах його сучасників. Не збереглися, зокрема, перші поетичні спроби Кобзаря. В автобіографії поет зазначив, що з численних ранніх спроб він надрукував згодом тільки баладу «Причинна». Ці твори були відомі Є. Гребінці та в його гуртку. І. Панаєв писав, що хоч вони й не ввійшли до «Кобзаря», проте українські друзі молодого поета вже й тоді відгукувалися про Шевченка із захопленням, говорили, що він «обіцяє виявити геніальний поетичний талант» (журнал «Современник», 1861, № 2, с. 154). Не з'ясовано, який із ранніх творів Шевченка показував А. Мокрицький 31.03.1837 р. К. Брюллову й чи був цей твір потім надрукований. А. Мокрицький відзначив у своєму щоденнику, що К. Брюллов був надзвичайно задоволений віршем і, відчувши в ньому думки й почуття молодого поета, вирішив визволити його з кріпацького стану. За спогадами І. Сошенка, що їх записав М. Чалий, Шевченко написав твір про життя художника, задану йому В. Жуковським. Твір не зберігся. Не відомо, як оцінив його В. Жуковський, але саме відтоді він став наполегливо дбати про викуп автора з кріпацтва [7, т. 2, с. 41].

*** З'ясувати, чи мав Т. Шевченко творчі зв'язки з письменниками інших народів.**

Проаналізувати творчі зв'язки Т. Шевченка з літературою і мистецтвом інших народів допоможе, наприклад, словникова стаття «Грузинська література і Т.Г. Шевченко». Перша згадка про Шевченка в Грузії з'явилася в газеті «Литературный листок» (1864, № 30–35), що виходила в Тифлісі російською мовою. Проте на цей час ім'я українського поета вже було добре відоме представникам передової грузинської громадськості; зокрема, А. Церетелі 1860 р. в Петербурзі на квартирі М. Костомарова зустрічався з поетом. У листопаді 1860 р. Шевченка слухав Д. Кіпіані, який захоплено писав про його поезію. Першим твором Шевченка, опублікованим грузинською мовою, була поема «Наймичка» (журнал «Іверія», 1881, № 5). Переклад здійснив Н. Ломоурі [7, т. 1, с. 173].

*** Дослідити, книгу якого французького історика згадав Т. Шевченко в повісті «Художник».**

Ним був Мішо Жозеф-Франсуа (1767–1839 рр.) – французький історик романтичного напрямку. Основна праця – чотири томна «История крестовых походов» (рос. переклад, СПб, 1841). Т. Шевченко був обізнаний із цією книгою, згадав про неї в повісті «Художник». Там же згадується, що герой повісті створив навіяний працею Мішо ескіз картини «Хрестовий похід під орудою Петра Пустельника». Такий ескіз зберігся (датується 1838 р.), проте остаточно не доведено, що його автором є Шевченко [7, т. 1, с. 409].

*** Обґрунтувати, чому поему «Кавказ» Т. Шевченко присвятив Якову де Бальмену.**

Бальмен Яків Петрович де (1813–1845 рр.) – український художник-аматор, офіцер. Загинув на Кавказі. Шевченко познайомився з ним 29.06.1843 р. в с. Мойсівці. Бував у Бальменів у с. Линовиці. Пізніше вони не раз зустрічалися. Я. де Бальмен і М. Башилов виконали по 39 ілюстрацій: заставок, кінцівок і заголовних літер до рукописного «Кобзаря» Т. Шевченка (1844 р.). Цю збірку 20.07.1844 р. Бальмен переслав В. Закревському для передачі Т. Шевченкові. Я. де Бальмен ілюстрував, зокрема, поеми «Гайдамаки» та «Гамалія». Шевченко присвятив йому поему «Кавказ» [7, т. 1, с. 56].

*** Дізнатися, де на Рівненщині побував Т. Шевченко.**

Шевченко був у Дубно, ймовірно, восени 1846 р., коли за завданням Археографічної комісії їздив на Волинь і Поділля змальовувати історичні й архітектурні пам'ятки. Згадка про Дубно є в повісті «Варнак» [7, т. 1, с. 200].

У Корці Шевченко був у жовтні 1846 р. за завданням Археографічної комісії. Згадка про Корець є в повістях «Варнак» і «Прогулка с удовольствием и не без морали» [7, т. 1, с. 317].

В Острозі Шевченко був восени 1846 р. У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» він писав: «На полях Волини и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда великолепных, как например в Остроге или Корце». Згадка про місто є і в повісті «Варнак». В Острозі збереглися колишні міські брами – Луцька й Татарська – та дві стародавні вежі колишнього замку князів Острозьких. На одній із цих веж, Мурованій, яку оглядав Шевченко (тепер у ній краєзнавчий музей), встановлено меморіальну дошку [7, т. 2, с. 73].

Отже, дослідницька робота з «Шевченківським словником», як і з тлумачним, сприяє професійній підготовці студента-філолога, виробленню компетентності в галузі мови і літератури, водночас викликає зацікавленість історією й географією рідного краю. Такий учитель здатний відчувати емоційний стан вихованців й адекватно реагувати на нього.

У подальших дослідженнях варто приділити увагу роботі з іншими словниками, що

забезпечуватиме фахову компетентність майбутніх учителів української мови і літератури.

Література

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя : [монографія] / Адольф В.А. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Кочан І.М. Словник-довідник з методики викладання української мови / І.М. Кочан, Н.М. Захлюпана. – [2-ге вид., виправл. і доп.]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.
4. Нікітіна А.В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : [монографія] / Нікітіна А.В. – К. : Ленвіт, 2013. – 338 с.
5. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : [монографія] / Семенов О.М. – Суми : ВВП «Мрія-1», 2005. – 404 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наукова думка. – 1970–1980. – Т. I–XI.
7. Шевченківський словник : у 2 т. / [редкол. : І.Я. Айзеншток, В.А. Афанасьєв, М.П. Бажан та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1978. – . – Т. 1. – 1978. – 415 с.; Т. 2. – 1978. – 410 с.

Стаття надійшла до редакції 2 червня 2014 року

УДК 37.091.31:811.161.242

Зоя Шевченко
(м. Київ, Україна)

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Стаття присвячена проблемі культурологічного підходу до вивчення української літератури в старшій школі. Культурологія як поняття розглядається у широкому науково-педагогічному аспекті. Особливу увагу приділяється питанню взаємозв'язків різних видів мистецтва, механізмів включення їх у процес вивчення літератури як особливого виду мистецтва. Автор конкретизує і уточнює поняття «художня культура»; пропонує принципи і методику аналізу літературного твору в контексті художньої культури.

Ключові слова: культурологія, художня культура, мистецтво, українська література, взаємозв'язок мистецтв, методика вивчення літератури, загальнокультурний контекст, курси за вибором.

Статья посвящается проблеме культурологического подхода к изучению украинской литературы в старшей школе. Культурология как понятие рассматривается в широком научно-педагогическом аспекте. Отдельное внимание уделяется вопросу взаимосвязей различных видов искусства, механизмов включения их в процесс изучения литературы как особого вида искусства. Автор конкретизирует и уточняет понятие «художественная культура»; предлагает принципы и методику анализа литературного произведения в контексте художественной культуры.

Ключевые слова: культурология, художественная культура, искусство, украинская литература, взаимосвязь искусств, методика изучения литературы, общекультурный контекст, курсы по выбору.

The article is devoted to the culturalological approach of the Ukrainian literature study at high school. Culturology as a field of science is a broad scientific and pedagogical aspect. Special attention is given to the interconnection of different art forms, mechanisms and their inclusion in the study of literature as a specific art form. The author concretizes and clarifies the concept of «artistic culture»; provides the principles and methods of analysis of literary works in the context of art culture.

Key words: culturalology, artistic culture, art, Ukrainian literature, the interconnection of art, methodology of teaching literature, general cultural context of elective courses.

Культурологія – наука, яка формується на межі соціологічних і гуманітарних знань про людську культуру як цілісний феномен. До нині не існує єдиної думки про предмет і місце культурології в системі наукових знань. Прикметно, що в Оксфордському словнику культурологія трактується як